

Peter Dekkers:

Dichter bij de natuur
Vakoverstijgende lessenserie
Nederlands en biologie
in de BAVO¹

Samenwerkingsverbanden tussen de vakken Nederlands en biologie bestaan er nauwelijks in de basisvorming. Toch biedt een combinatie van deze vakken voor leerlingen een aanlokkelijk perspectief. In dit artikel beschrijft Peter Dekkers hoe een dergelijke combinatie gemaakt kan worden met behulp van 'verhalend ontwerpen'.

Betrokkenheid van de kinderen vormt de basis van alle activiteiten bij het 'verhalend ontwerpen' (werken volgens de *story line approach*). Het bijzondere van verhalend ontwerpen is dat de leeractiviteiten voor het vak Nederlands en biologie in een verhaallijn (*Dichter bij de natuur*) worden geplaatst. De kinderen raken betrokken bij de wederwaardigheden van de hoofdpersoon uit het verhaal. Deze betrokkenheid werkt in dit geval niet alleen een verbeterde natuurbeleving in de hand, maar leidt ook tot geïnspireerde poëzie van de kinderen zelf.

De plot van *Dichter bij de natuur*² ziet er als volgt uit: Jeroen heeft van zijn opa een bureau geërfd. Daarin vindt hij een schriftje met natuurgedichten van zijn grootvader. Hij vindt ze wel mooi en vraagt zich af of hij ook gedichten zou kunnen schrijven. Dat gaat hij proberen. En gaandeweg slaagt hij erin beter naar de natuur te kijken en daarover te schrijven. Hij maakt zelfs een set kaarten met gedichten erop, die hij verkoopt.

Het verhaal ontwikkelt zich chronologisch in episodes. Bij elke episode komen de hoofdpersoon uit het verhaal, Jeroen in dit geval, en daarmee ook de kinderen voor een nieuw

probleem te staan. De leraar plant het verhaal in episodes en begeleidt het proces. Bij die begeleiding is het belangrijk dat de docent niet met eigen oplossingen komt. Kinderen gebruiken hun (gezamenlijke) kennis om het probleem op te lossen. De docent stelt daarbij *sleutelvragen*. Dit zijn vragen waar de docent zelf ook het antwoord niet meteen op weet, open vragen dus, die het probleemgebied uit de episode in beeld brengen en de oplossingsgerichte interactie bevorderen. Het is dus zaak dat de kinderen hun docent 'passeren' bij het oplossen van het probleem.

Episode 1: het bureau

Het bureau van opa is heel groot en heeft allerlei geheime plekken. Met een van spanning vertrokken gezicht opent Jeroen een voor een de laden en laatjes van het erfstuk. Hier en daar treft hij nog wat aan: een oude foto, een rolletje pepermunt, een mesje en een rekening. Midden achterin lijkt in eerste instantie niets te zitten, maar na enig wrikken ontdekt Jeroen een soort schuif. Als hij die opent, ziet hij een oud schrift. Het valt haast uit elkaar van ellende. Dicht bij de natuur staat er op de buitenkant.

In de klas schilderen de kinderen Jeroen op een enorm vel papier. Hun tekening laat zien hoe Jeroen op zijn kamer het bureau doorzoekt. De kinderen maken het schilderij gezamenlijk. Eerst bespreken ze wat op het schilderij moet komen te staan. Daarna maken enkele leerlingen die goed kunnen tekenen, de ruwe schets. Het grote vel papier wordt in genummerde stukken geknipt; elk tweetal krijgt een stuk om te beschilderen.

Vervolgens schrijven de kinderen elk een pagina van het dagboek van Jeroen over de belevenissen van deze dag. De verzamelde pagina's komen bij het schilderij te liggen, zodat iedereen het dagboek kan inzien. De sleutelvragen die bij deze episode horen, zijn onder meer:

- Hoe zou Jeroens kamer er kunnen uitzien?
- Hoe zou Jeroen zich voelen als hij in het bureau zit te rommelen?
- Wat schrijf je in een dagboek?
- Hoe kun je het losgeknipte schilderij na voltooiing weer in elkaar zetten?

Episode 2: het schriftje

Voorzichtig slaat Jeroen het schriftje open. Er blijken allemaal gedichten over de natuur in te staan: in het eerste gedeelte gedichten van allerlei Nederlandse schrijvers; in het tweede gedeelte gedichten van opa zelf. Jeroen vindt sommige ervan echt mooi; andere vindt hij saai. Bij het lezen van de gedichten van zijn opa vraagt hij zich af of hij ook natuurgedichten zou kunnen maken. Hij heeft het nooit eerder geprobeerd. Opa is kennelijk begonnen met het verzamelen van gedichten van anderen. Die gedichten heeft hij in een heel mooi handschrift opgeschreven. De beginletter heeft hij zelfs versierd, zoals monniken in de Middeleeuwen dat deden. Jeroen besluit dit ook te gaan doen. Hij verzamelt gedichten voor een eigen schriftje.

De kinderen gaan namens Jeroen gedichten verzamelen. Ze zoeken uit een reader (samengesteld door de docent) ieder drie mooie gedichten uit. Als iedereen een voorlopige keuze heeft bepaald, wordt besproken op grond van welke criteria dit is gebeurd. Daarna maken de leerlingen een definitieve keuze. Klassikaal worden er tenslotte net zoveel gekozen als de helft van het aantal leerlingen in de klas. De ene helft van de klas maakt nu in tweetallen een pagina voor Jeroens schriftje; de andere helft neemt de gedichten op band op.

De sleutelvragen die in deze episode aan bod komen, zijn:

- Welke gedichten vindt Jeroen mooi en waarom? Ligt dat aan de waarneming van de schrijver, of meer aan het taalgebruik (de klank)?
- Hoe kun je democratisch de mooiste gedichten kiezen?
- Waar moet je op letten als je een gedicht voorleest?
- Hoe kun je de beginletters zo kalligraferen dat het door één persoon gedaan lijkt te zijn?

Episode 3: de natuur in

Jeroen weet het nu zeker: net als zijn opa wil hij natuurdichter worden. Maar hij is echt een stadsmens. Daarom gaat hij af en toe met de fiets naar een natuurgebied in de buurt om waarnemingen te verrichten. Hij heeft een bijzondere manier gevon-

den om aantekeningen te maken van zijn waarnemingen: hij doet dat met losse woorden.

Gezamenlijk zoekt de klas met behulp van streekkaarten uit waar Jeroen heen zou kunnen gaan. Er worden enkele plekken uitgekozen; in groepen rijden de kinderen naar die plaatsen. Van hun waarnemingen maken ze korte notities. Teruggekomen op school schrijven de leerlingen met behulp van hun aantekeningen *lijstgedichten* (zeer elementaire poëzie: nog niet 'vormvaste' waarnemingen en/of associaties onder elkaar). Daarvoor veranderen en ordenen ze eerst hun aantekeningen; eventueel voegen ze er nieuwe woorden aan toe. Vervolgens maken ze er een gedicht van. Dat wordt zo mooi mogelijk uitgeschreven in een kader van bijvoorbeeld acht bij tien centimeter.

Hierbij horen sleutelvragen als:

- Welke natuurgebieden zou Jeroen bezoeken in deze buurt?
- Waar let hij op? Hoe maakt hij aantekeningen?
- Op wat voor andere manieren zou je materiaal kunnen verzamelen over de natuur?
- Hoe maakt Jeroen een lijstgedicht? Wat doet hij achtereenvolgens?
- Hoe maak je een gedicht?

Episode 4: onverwachte natuur

Door zijn eerdere waarnemingen let Jeroen meer op de natuur. Hij kijkt bijvoorbeeld dinsdags naar het tv-programma Onverwachte natuur van Ivo de Wijs. Dit brengt hem op het idee om net als De Wijs in de stad te zoeken naar flora en fauna. Als je dit eenmaal bedacht hebt, ontdek je van alles.

Ook in het maken van gedichten is Jeroen aan het veranderen. Hij noteert nu niet alleen meer wat hij ziet, maar koppelt zijn waarnemingen aan gedachten over totaal andere zaken. Hij maakt vergelijkingen en gebruikt beelden. Hij kleurt de werkelijkheid in met zijn emoties.

De leerlingen zoeken (namens Jeroen) vlak om de school naar *onverwachte natuur*, zoals mossoorten tussen stenen in een muur en insecten in het gras. In een klassengesprek vraagt de leraar om associaties met de waarneming: waar denk je aan als je dat ziet? Hij

Mos
Groen bos
Tussen de tegels
Zand zit van binnen
Zacht

Afbeelding 1: Voorbeeld van een haiku.

moedigt bijzondere vondsten aan. Daarna gaan de kinderen schrijven. Eerst maken ze een lijstgedicht aan de hand van de waarnemingen. Daarna maken ze van het lijstgedicht een zinnigedicht met daarin beelden en emoties.

De sleutelvragen zijn nu onder meer:

- Waar zou Jeroen onverwachte natuur in de buurt kunnen aantreffen?
- Wat voor gevoelens zouden Jeroens waarnemingen bij hem kunnen opwekken?
- Heb je wel eens meegemaakt dat je hetzelfde natuurverschijnsel heel verschillend bekeek: een lucht bijvoorbeeld, heel dreigend of juist vrolijk? Is je stemming van invloed op je waarneming?
- Hoe kun je ervoor zorgen dat de lezer een onverwachte associatie krijgt voorgeschoteld?

Episode 5: mooie taal

Jeroens smaak ontwikkelt zich langzamerhand verder. Hij let nu ook meer op bijzonder taalgebruik: woordkeus, zinsbouw en allerlei taalgeintjes. Hij gaat bovendien soorten gedichten onderscheiden, zoals de haiku. Dat vindt hij het natuurgedicht bij uitstek. Ook wat zijn waarneming betreft ontwikkelt Jeroen zich, doordat hij gegevens gaat opzoeken over wat hij heeft waargenomen.

De leerlingen krijgen een aanbod van soorten gedichten. Zij leren de regels van sommige soorten, met name van de haiku. Zij maken ook enkele gedichten, waarvan de mooiste verzameld worden in een bundeltje (zie afbeelding 1). De keuze ervan wordt democratisch bepaald op basis van eerdergenoemde criteria als: bijzondere woordkeus, verrassend beeld, en dergelijke.

De leraar organiseert een tentoonstelling van zoekmiddelen over de natuur. Hij

vraagt de kinderen een heel bekend dier of een heel bekende plant op te zoeken en te kijken of er toch nog een verrassend gegeven bij vermeld staat. De ervaringen worden uitgewisseld.

De sleutelvragen die hierbij gesteld worden zijn:

- Kijk nog eens in het schriftje van Jeroens opa. Zoek naar mooie woorden. Waarom vind je die mooi?
- Welke haiku vind je het mooist? Waarom?
- Hoe komt Jeroen aan informatie, waarmee hij zijn lezers kan verrassen?

Episode 6: de verkoop

Jeroen is zakenman geworden! Hij heeft zijn mooiste gedichten op kaarten gezet en voorzien van mooie tekeningen. Die kaarten verkoopt hij; en dat gaat heel goed, ook al omdat mensen graag aparte kaarten willen versturen.

Eerst maken de kinderen over hun keuze-onderwerp een tekening op kaart, al of niet in kleur. Daarna schrijven ze hun mooiste gedicht daarop. Leerlingen die dat willen, kunnen hun tekst ook drukken of met de computer printen.

Van de kaarten wordt een tentoonstelling gemaakt die de ouders en andere genodigden kunnen bezoeken. De bezoekers kunnen op een bestellijst intekenen. Na de tentoonstelling kan de productie beginnen. Het verdiende geld gaat gedeeltelijk naar een goed doel; de rest krijgen de kinderen zelf.

De sleutelvragen:

- Hoe zou Jeroen de productielijn opbouwen?
- Waar moet je op letten bij het maken van de tekeningen?
- Wat voor soort letter kies je voor de gedichtenkaarten?
- Hoe organiseer je de tentoonstelling?

Ervaringen

Dichter bij de natuur is uitgevoerd in de onderbouw van het IVBO, de HAVO en het Atheneum. Het bleek dat kinderen via het verhaal van Jeroen echt geïnteresseerd raakten in het lezen en schrijven van gedichten. Voor

STILLEVEN

EEN TENTOONSTELLING

de leraren was de gedrevenheid waarmee de leerlingen werkten vaak heel verrassend. Wat te denken bijvoorbeeld van die eeuwig te laat komende, slordig schrijvende jongen van dertien, die 's morgens om kwart voor acht op zoek gaat naar zijn leraar om trots een eigen gedicht te laten zien? Het *ownership* speelt een belangrijke rol bij het werken volgens de storyline approach.

In het ontwerp zitten doelstellingen op het gebied van leren schrijven ingebouwd: leren verzamelen, leren bewerken, leren uitschrijven en verzorgen. Voor de kinderen zijn die verborgen. Het leren gebeurt bij een verhalend ontwerp vaak aan de hand van problemen die in het verhaal opduiken.

Er werden meer doelen bereikt dan gepland. Als de stoerste bink van de klas een gevoelig lijstgedicht produceert bij een piepklein bloemetje, gebeurt er iets bijzonders. Als de klas zich werpt op de vraag of een dode conifeer een metafoor kan zijn voor eenzaamheid, dan is dat een extra resultaat, ontstaan op basis van de eigen betrokkenheid.

Het oproepen van natuurbeleving is binnen zo'n ontwerp dan ook een vanzelfsprekend resultaat. Voor schrijven is nauwkeurige waarneming nodig. Niet de leraar stuurt het leren, maar de leerling zelf.

Noot en literatuur

- 1 In gewijzigde vorm verscheen een deel van de tekst uit dit artikel in: E. Vos e.a., *Scenario's voor actief leren* Groningen, Wolters Noordhoff, 1999.
- 2 Dichter bij de natuur is een van de verhalen-ontwerpen die zijn ontwikkeld in het kader van een groot NME-project voor het voortgezet onderwijs. Nieuwsbrieven over cursussen en praktijkervaringen zijn te bestellen bij ULO Biologie, t.a.v. Ellen Reehorst, postbus 14, 9750 AA Haren.

Dekkers, P. *Onderwijs in stellen*. Tilburg, Zwijsen, 1994.

Vos, E. & P. Dekkers, *Verhalend ontwerpen; een draaiboek*. Groningen, Wolters Noordhoff, 1994.

In 1998 verscheen het boek Stilleven. Een tentoonstelling van Ted van Lieshout, een kunstgeschiedenisboek voor lezers van 12 jaar en ouder, waarin Van Lieshout een introductie geeft in de wereld van de kunst. Het boek kreeg de Zilveren Zoen en werd bekroond door de Nederlandse Kinderjury. Stilleven vormt de kern van de twee volgende bijdragen. De eerste bijlage geeft een nadere beschrijving van het boek. De tweede bijdrage laat zien hoe het boek als basis kan dienen voor een les aan een MAVO-brugklas, waarin kunstbeschouwing en taalvaardigheid hand in hand gaan.